

Na druhém břehu

LITERATURA JAKO SOUKROMÉ ROZHODNUTÍ

Antonín Brousek

To, že česká literatura, psaná mimo státní hranice, nemá zdaleka tak kontinuální tradici a z ní pramenící zázemí jako třeba literatura polská či ruská (abychom zůstali jen u literatur slovanských), zdá se být faktem, prověřeným historií. Skutečností, již máme jistě právo hodnotit různě, neboť nesvědčí možná jen pro českou literaturu, nýbrž i proti ní.

Jen naivka či ignorant mohl by z faktu, že neexistuje významnější česká exilová literatura, vyvodit, že poměry doma nebyly zřejmě pro české spisovatele nikdy natolik nepříznivé, aby z nich museli unikat způsobem tak radikálním. A jenom iluzionista mohl by v tom shledávat snad dokonce důkaz pro úctyhodnou morální i vitální sílu českého spisovatelstva. Nerad bych křivdil. Zdá se mi však, že v tom můžeme spatřovat možná i jedno ze svědectví omezené adaptability české literatury, ne-li i krátkozracc sebezáchovné, často i žárlivé uzavřenosti do sebe samé. Tuto uzavřenost se nepodařilo překonat ani nějakému tomu výjimečnějšímu jednotlivci, jakými byli v polské literatuře už v minulém století Mickiewicz, Słowacki či Norwid. Ba co více – uvážíme-li právě na pozadí těchto prvořadých polských osobností, že nejprůraznějším (a nejslavnějším) českým literátem-emigrantem byl koneckonců J. V. Frič, jako by tento příklad předznamenával i další. Neboť co pomohlo, že to Frič dotáhl na osobního přítele George Sandové, či dokonce na Bismarckova privátního informátora o českých záležitostech, když nakonec nebyl víc než velmi odvozený veršovec.

Pravda, málokterá ze slovanských literatur byla si vědoma existenční nutnosti otevřené konfrontace pokud možno se vším významnějším a inspirativnějším v Evropě či Americe než právě literatura česká. Avšak nakonec vždy zůstalo prakticky u styku zprostředkovaného, umožněného aktivitou překladatelskou, jaká nemá asi hned tak někde obdoby – protože v Čechách nejde při překládání již nějaké to desetiletí v první řadě ani o senzace, ani o kvantitu, nýbrž o kvalitu, o výběr hodnot, jež by se mohly stát podnětnou, ba integrální součástí tvorby domácí.

Dokonce i česká meziválečná avantgarda, jež jako první začala tak totálně usilovat o včlenění české duchovní aktivity do živých proudění ve světě, zůstala omezena na podněty a konfrontace víceméně zprostředkované. A právě v osobnostech svých prvořadých protagonistů. Čeští spisovatelé měli ovšem tehdy alespoň tu výhodu, že neexistovala ještě vymoženost platných výjezdních doložek, ba že česká koruna byla tehdy – jakkoli to dnes zní jako dobrý vtíp – směnitelná kdekoli v Evropě, takže čas od času přeci jen ten který vyrazil za hranice, rozumí se především do Paříže či do Moskvy, v níž byl tehdy spatřován sounáležitý pól onoho prahnutí po novém a revolučním. Avšak jako by se pak každý musel urychleně navrátit domů z toho příliš neproniknutelného a chaotického „světa“, neboť teprve tam mohl jak náleží vychutnat, že doma je holt doma, teprve tam se mohl utvrdit v tom, že doma má to své jisté. Toto schéma platí i pro tak bezpředsudečného, či v mnohém ohledu dokonce bezskrupulózního ducha, jakým byl Vítězslav Nezval. Neboť – jak známo – teprve v moravské lokalce, kde vše mluvilo rodnýma rtoma, kde stařenky zvětralými stehny tiskly husí krky, lapající po vzduchu z ranců uložených pod vrzavou dřevěnou lavicí, a kde konduktér nadával, padla z něho rázem únava, takže mohl usedlému českému čtenáři konečně otevřít nevidané obzory věru barvitými obrazy Francie či Alp.

Konkrétní poznávání Evropy, Ameriky, případně i končin ještě exotičtějších, zůstalo tak v české literatuře vždy omezeno spíše jen na krátkodobé dojmy letmo projedšího turisty. Mějme však s jistou nostalgií za to, že v oněch dobách nebylo důvodů k tomu, aby spisovatelé emigrovali v onom pravém, skličujícím smyslu tohoto slova. Neboť – aby bylo hned pro začátek jasno – jsem dalek toho, vidět ve schopnosti toho kterého spisovatele za určitých okolností emigrovat nějakou snad dokonce záviděníhodnou přednost. Ba naopak – emigrace je mi bohužel právě u spisovatele, člověka tak trapně odkázaného na jazyk, spíše krokem, který budí úlek; bezmála sebevražedným skokem do prázdna, k němuž může vést snad nanejvýš opravdu jedinečné – ne-li osudové – konfliktní střetnutí tzv. vnějších a tzv. vnitřních okolností.

Nicméně i pro českou literaturu nastala právě takováto neblahá situace. Vůbec poprvé v její moderní historii po Mnichovu, respektive po německé okupaci. A tu musí zůstat žel opět málo povzbudivým faktem, že prakticky žádná z těch několika desítek knih, jež vyšly za války v Anglii či Americe, nepřežila dobu a okolnosti svého vzniku. Snad až na dvě knihy Egona Hostovského, na debuty Jiřího Muchy, syna světoběžného a světoznámého secesního malíře Alfonse Muchy, až na verše Viktora Fischla či Karla Offera, které však záhy zapadly, neboť jejich autoři emigrovali tři roky po skončení války, roku 1948, znovu.

Dá se říci, že teprve po roce 1948 emigrovali autoři, kteří – jak se alespoň zdálo – měli v české literatuře místo opravdu prvořadé: Jan Čep, Hostovský, Ivan Blatný. Nicméně i v těchto případech zdá se čas nasvědčovat tomu, že se zem po nich jako by slehla, třebaže se jim podařilo s větší či menší pravidelností vydávat novinky v angličtině či francouzštině. Vyhecované ovzduší studené války odepsalo v Československu přirozeně v první řadě tyto spisovatele jakožto opovrženímhodné zrádce národa, a jen jednotlivcům se pak přeci jen poštěstilo sledovat jejich další osudy. Jenomže i ti, kteří jim v zájmu celé české literatury drželi palce, museli pak nezdědka dospět k názoru, že i tito – českou předválečnou literární veřejností tak vysoce hodnocení spisovatelé – se v evropském poválečném kontextu opravdu jaksi ztratili, rozplynuli.

Budiž – pro ty, kteří skálopevně věří, že spisovatel by měl za každých okolností zůstat sedět doma, může být toto zjištění třeba i důkazem, že přeci jen existuje jakási vyšší spravedlnost, čili že tyto odpadlíky stihl zkrátka trest za to, že nevytrvali. Možná však, že by bylo oprávněnější klást si zásadnější otázku – totiž: šlo v těchto případech opravdu o spisovatele tak velké a nezastupitelné, jak se věřilo, pokud se odráželi od přiměřenějších domácích poměrů? Čili: není jejich zmizení, či rozplynutí v Evropě spíše než jakýmsi bezmála mystickým trestem, zasahujícím konkrétní osoby, něčím, co postihuje českou literaturu jako celek? Mám totiž za to, že teprve takříkajíc v Evropě bylo jak Hostovskému, tak Čepovi umožněno zařadit se bezprostředně do jiných, snad i reálnějších relací, než jaké se udomácnily v Čechách, tedy že začali podléhat kritériím tvrdším a nelitostnějším, než jaká připouštěly domácí zvyklosti. Tedy – nešlo tu spíše než o nepochopení o uvedení věcí na pravější míru? Člověk si totiž v těchto souvislostech musí klást otázku, jak by asi v obdobné přímé konfrontaci dopadli mnozí autoři, u nás léta do nebe vynášení, takový Řezáč, ale i poválečná Pujmanová, T. Svatopluk, Zdeněk Pluhař, i Karel Ptáčník. Mám totiž bohužel jisté obavy, že dotyční by v takové konfrontaci dopadli ještě hůře – přičemž Hostovský i Čep mají v mých

očích oproti těmto koryfejům alespoň tu morální přednost, že se nebáli riskovat přímou konfrontací s hierarchií hodnot, uplatňovanou v Evropě (čímž nechce být řečeno, že shledávám tuto hierarchii ve všem všudy oprávněnou). Podstoupili tuto zkoušku, riskující jistě – jak si zvláště nyní dovedu představit – kolikrát i svou tzv. existenci, nemluvě ani o mukách pro onen zvláštní druh ješitnosti, který v sobě skrývá každý autor. Proto také jsem – přiznávám – až trnul, když se koncem let šedesátých (zcela právem) začal v Československu ožивovat širší zájem o tyto exilové autory, když začínali být legalizováni. Neboť hrozil opačný extrém, než bylo ono letité zatracování či ignorování; hrozilo totiž, že budou najednou velebeni v míře, jaká asi opravdu neodpovídá skutečným proporcím a hodnotám jejich díla, jen aby bylo učiněno zadost špatnému svědomí a z něho vyvěrajícím rehabilitačním vášním. Alespoň mně se zdá, že zůstanou-li tedy Hostovský a Čep nějakou citelnou lekcí pro českou literaturu, pak to nejspíš nebude ani tak lekce literární, jako morální, lidská, protože oni byli koneckonců první z moderních českých autorů, kdo byli nuceni radikálně se zbavit lichotivých iluzí o zajištěném místě české literatury ve světě, iluzí, jež se doma rády snoubí s těmi nejbaráčičtějšími předsudky.

Octne-li se ovšem dnes – po onom bezmála neuvěřitelném roce 1968 – v cizině spisovatel, vědomý si do značné míry právě výše psaných souvislostí, pak asi svůj pohyb po Evropě sotva bude moci začít několika bujarými, osvobozenými skoky. Spíše bude cítit, jak má nohy svázané a jak se mu třesou. Jakási oblundná zodpovědnost padne rázem na něj, pouze na něj, vědomí, jehož řešení mu již neulehčí spoluúčast – v zásadních věcech přeci jen družného – kolektivu. Neboť český spisovatel, který se dnes octne na tzv. Západě nikoli jako státem dotovaný delegát či jako obléhaný oslavenec, jemuž právě kteréśi (nezřídka i obskurní) nakladatelství vydalo v překladu knihu, ergo ten, který se tu octne jako normální, řadový občan, vržený doprostřed všednodenní existence, zbaví se asi ze všeho nejdříve právě nejedné iluze o postavení české literatury v Evropě. Bude mu totiž záhy pochopit, že i ti, jejichž vydání na Západě bylo doma oslavováno (jsouc registrováno jako znamenitý exportní počín, dobývající české literatuře její zasloužené místo), nejsou v deprimujícíně přeplněných regálech západních knihkupectví nic víc a nic míň než kapka vody v moři, jež, pravda, dokázala kolikrát i na chvíli zčerit hladinu (novými a novými přírůstky až monotónní), jenomže když, tak nanejvýše v jedné či třech recenzích, prokmitnuvších záhy poté, co se dotyčná kniha octla na všežravém trhu.

Českému literátovi, žijícímu dnes v Evropě, totiž ve vleku jejího každodenního života, svitne asi záhy, že celý ten zvýšený zájem o českou literaturu, registrovaný v poslední době, nezasloužila si kolikrát ani tak

hodnota, nepostradatelnost, neřkuli nebývalost toho kterého díla, nýbrž spíše souvislosti širší. Alespoň mně se zdá, že nebýt za oněch – ach, dnes tak idylických – časů oné proslulé kolize spisovatelů s Novotným a poté tzv. pražského jara, zůstal by asi zájem západních nakladatelství o českou literaturu možná citelně menší. Už tomu asi tak bude, a je zbytečné nad tím lamentovat, ale po vlně maďarské, jež následovala (jak jinak) po roce šestapadesátém, došlo zkrátka – po vlně polské a jugoslávské – i na vlnu literatury české, té příslovečné bláhové panny na ocet, jež tak tímto dostala potvrzenu pochybenou moudrost staročechů, velící „sedávej panenku v koutě, jsi-li poctivá, najdou tě“.

Ba domnívám se dokonce, že český spisovatel, jenž se odhodlal odejít na Západ, nikterak tím neznásobil možnost, že teď bude konečně povšimnut – když se právě v Čechách tak spokojeně věří, že není na světě nad konexe a bratříčkování. Spíše naopak. Riskoval svým rozhodnutím i to, že právě teď začne být nezajímavý, neatraktivní, zkrátka jeden z nespočtu žijících v „demokratickém světě“, jenž přece – podobně jako svatý Václav – nedá zahynouti nám ni budoucím. Spisovatel, který se přemístil na Západ, přestal být totiž vítaným exotem, objektem hodným k živení krátkodobých afér. Přestal být objektem, stal se subjektem. Už není jedním z těch mnoha, kterým je strádat tam, ve světě nesvobodném a koneckonců i nuzném a ošuntělém, a který se přesto – hleďme hleďme – vzmohl sepsat něco gramotného, co dokonce jako by ukazovalo, že mu snad něco říkají i jména jako Faulkner, Hemingway, Proust či Kafka, a že tedy bylo předsudkem, domníval-li se snad leckterý západní vzdělanec v skrytu duše, že spisovatelé na Východě či jihu se vyžívají nejvíce v tom, že v koženkách a beranicích cifrují folklórní tanečky, či pějí u ohňů povstalecké dumky.

Spisovatel, ocitnuvší se na Západě, bude se nejspíš muset vyrovnávat především s náparem mnoha prvních dojmů, k jejichž opravdu objektivnímu pochopení se ukazuje být ne dosti vybaven. Shledá dost možná brzy, že mnohé jako by bylo přeci jen jinak, než se domníval tušit. Třebaže si jistě – po letité průpravě z domova – nemínil dělat hned tak o něčem iluze, přesto bude možná leckdy znechucen více, než předpokládal, ba přepadnou ho nejspíš i chvíle deprimujících zjištění, že člověk si asi dnes sotva už může vybrat něco jiného, tam jako tady. Takzvaná demokraticky fungující společnost, veřejné mínění apod. budou mu asi chvílemi připadat stejně zmanipulované jako doma, jenomže na jiný způsob. Na co si asi sotva bude moci zvyknout, je zjištění, že peníze mohou mít ještě někde cenu, a co hůře, že mnohá z opapouškovaných frází o soukromovlastnické podstatě mocenských prostředků přeci jen asi nebyla pouhou frází. Častokrát může být zaskočen i fatálním pocitem, že jsou

věci, jež se mu již nikdy nemůže podařit dohonit, zvláště bude-li přihlížet, jak kolem něho proudí tisíce suverénních, jako by ani nepochybujících polovzdělců, kteří přece musejí vědět vše lépe než on, který přece neměl možnost již jako student procestovat křížem krázem Evropu, či zakoupit si kteroukoli ze sebenemožnějších knih, pakliže na ni měl. I jeho jazyková vybavenost bude mu začasté připadat trapně provizorní. A tak se tedy bude přinejlepším snažit poskládat si to všechno, to více než smíšené, pokud možno alespoň v takový obraz, jaký by se nepodobal ze všeho nejvíce jakémusi nesmyslnému panoptiku – neboť mu bude zjistit, že nic k sobě asi nemá blíže než všelijaké fixní, často již podvědomé předsudky a iluze na obou stranách, zde i tam.

A bude-li se snažit být především objektivní a spravedlivý, pak musí vzít na vědomí, že mnohé, co mu zrovna neleze pod fousy, se mu nezdá nejspíš v důsledku toho, že to zde funguje opravdu poněkud jinak. I literatura. Takže by bylo směšné nechat se deprimovat třeba právě tím, v jak vysokých obrátkách tu padají v zapomenutí kniha za knihou, autor za autorem, domnělý objev za prohlášenou událostí. Tady totiž rozhodně neplatí úzus, tak houževnatě vytrvávající právě v tzv. literaturách socialistických – totiž definitivní zafixování hierarchie dobových hodnot (či v mnohých případech spíše bastardních pahodnot), tady neexistuje (až na pár výjimek potvrzujících pravidlo) lidumilné balzamování klasiků ještě zaživa, v tomto ohledu tu má čas opravdu volnější ruku, a působí proto o to nelitostněji, neodvolatelněji, krutě. Proto by bylo pošetilé zvedat vyčítavý hlas i nad pouhou sezónností zájmu o českou literaturu. To, jak se dělo jí, děje se i všem jiným, a nejenom periferním, nýbrž i centrálnějším literaturám a autorům. Ba právě na tomto místě bude třeba zrevidovat si zkršené relace, jejichž proporce nám v nejednom případě znetvořil náš okleštěný, podvyživený, a proto tak lačný domácí kontext. Tak kupříkladu bude záhodno uvědomit si, že v době, kdy několik překladů autorů tzv. francouzského nového románu zdálo se v Praze být zjevením epochálním (a proto i uhranuvším tucty epigonů), zde, ve zdejších relacích, v relacích, z nichž se zrodil, nebyl ani v létech své nesporné kulminace ničím víc než jedním z mnoha proudů. A podobně bude tedy nezbytné poupravit si i relace řady a řady jiných autorů, zjevení, jež na našich více než přehledných nebesích oslnila jak blesk zčistajasna.

Čili mám za to, že by bylo k prospěchu věci, kdyby těch několik českých spisovatelů, kteří zůstali na Západě i po Silvestru 1969, se nedalo otrávit a snažilo se i nadále hledět si především literatury. Rád bych totiž předpokládal, že snad nikdo z nich neodešel do ciziny proto, aby mu to šlo lehčeji, aby bez oklik zmatkůplných zprostředkovávání dorazil rychleji

a zaručeněji k výšinám světské slávy. Těm, kterým o tzv. uznání či slávu nešlo – přinejhorším alespoň ne v první řadě – doma, nemůže o ně jít – už zdaleka ne – tady. Předpokládám totiž, že jestliže někdo takzvaně odešel, či opustil republiku, že to nejspíše učinil – pokud jde opravdu o spisovatele, hodného toho proskribovaného jména – z pohnutek až nedsdílitelně vnitřních. Že mu ze všeho nejméně šlo o to, vyvázat se z čehosi nepříjemného, nýbrž o to, zavázat se ještě pevněji, specifičtěji, že tedy sám sebe uvrhnul do nikterak záviděníhodné samovazby. Nemohu si pomoci – ale vyčítat, či snad dokonce závidět těm, kteří odešli, může dnes u nás asi jen ten, kdo de facto nikdy nepoznal skutečné proporce života v zahraničí, kdo si idealizuje poměry v blahobytné Evropě, podporován v tom nějakou tou svou položebráckou cestou na Západ (jež se u nás rozmohly v posledních několika málo letech) a nucen k tomu žel i vzrůstající zbídačelostí a bezvýhodnou izolací dnešního Československa.

Bohužel se však domnívám, že onen nedůvěřivý, či dokonce zklamaný postoj, jaký se v Čechách zaujímá vůči emigrantům, a nejenom literárním, má žel opravdu kořeny spíše historické. Nedokázali jsme si u nás prostě zvyknout na to, že by mělo být jaksi samozřejmostí, aby se spisovatel (a nejen spisovatel) měl právo odebrat kamkoli a na jakoukoli dobu, má-li pocit, že to může prospět právě tomu, oč mu nejvíce jde – v tomto případě české literatuře. Zvláště dnes, kdy pro spisovatele ve většině světa tato samozřejmost platí již desetiletí, ba kdy se stala jednou z podmínek pro existenci literatury opravdu moderní, neomezené a nešovinistické. Poměr k spisovateli, jenž se rozhodl odejít – ó jak by byl šťastný, kdyby směl věřit, že jen dočasně – zůstává tak u nás poměrem zhrzené milenky Vlasti k neseriózním a nevděčným milovníkům, což je vztah příslušný ještě tak do postobrozeneckých poměrů na statku a v chaloupce – a bohužel tedy i velmi varovný symptom, kterak se prohlubuje naše zakletá izolovanost v Evropě. Bohužel k takovému postoji napomáhá i řada zásadních předsudků o poslání spisovatele vůbec, jež se u nás v posledních desetiletích jen a jen utvrdily. V první řadě tu mám na mysli onu představu, že spisovatel měl by býti svědomím národa – třebaže její proklamování sehrálo ve své době, jak známo, i roli pozitivní, díky tomu, že se tím – pravidelně vždy u příležitosti slavných spisovatelských sjezdů – cítili potrefeni oni kozlové-zahradníci, bdící nad poměry v takzvané kulturní frontě. Pravda, věřím, že cítili se ten který spisovatel svědomím svého národa, musí to být jistě pocit věru povznášející. Avšak co to vlastně znamená ve své podstatě? Že by chudák národ neměl snad jiné svědomí než těch pár předních spisovatelů, jež mám tu čest znát? Pak by to ovšem bylo otřesně chabé alibi, předpokládající, že tzv. národ svědomí nemá, že ho, nebožáček, ztratil: Naštěstí právě rok, a zejména srpen osma-

šedesátý ukázal – alespoň mně – opak. Pravda, ujalo se, zejména tady, na Západě, tvrzení, jaké zásluhy nemají čeští spisovatelé o rok osmašedesátý. Ten, kdo však zná poměry blíže, nemůže se neotázat: kolik? jmenovat, prosím! I nemůže se mu dostat než těch několik stále se opakujících jmen. Je tedy snad ono svědomí celého devítimilionového národa zredukováno nadto ještě jen na osm devět lidí? Così tak kuriózního bylo by možné snad ještě tak v národě, který má méně demokratické tradice v krvi, méně bytostné schopnosti spontánně projevovat kritický rozmysl než právě Češi. Ne, domnívám se naopak, že jestliže kdo komu pomohl v onom klíčovém roce, pak nikoli tzv. spisovatelé tzv. národu, nýbrž tzv. národ tzv. spisovatelům. Kdo ze spisovatelů prožil těch několik – bezmála nepochopitelných, a asi stěží opakovatelných – dní po 21. srpnu nikoli v konspirativních skrýších (uvěřiv tomu, že právě on, tak velká ryba, by byl jistojistě první na ráně), nýbrž jako anonym, v ulicích projevujících se tak neanonymně, jako vyhraněná osobnost, neměl by přestat vděčit, že právě tato výjimečná (jistě) situace umožnila intenzivně prohlédnout skutečný stav a proporce věci v prudké zkratce. Takže se osměluji tvrdit, že jedna z největších zásluh roku osmašedesátého je to, že ukázal českým spisovatelům jejich vlastní meze, meze toho, být spisovatel, že přinejmenším ty, již si udrželi jistou míru soudnosti, zbavila těch nejnebezpečnějších iluzí, jež může spisovatel mít, totiž iluzí o vlastní výlučnosti a nepostradatelnosti.

Rád bych doufal, že se alespoň některým českým spisovatelům podařilo právě v onom roce pochopit, že toho všeho, co se děje, měl by se bez nějakého zvláštního zdůrazňování účastnit, avšak že spisovatelem se může stávat teprve až na základě toho všeho v oněch ubývajících, tak nerentabilně vydobývaných stavech naprostého soukromí, že tedy spisovatelství je činnost pohříchu, ba trapně privátní, situace totálního osamění se sebou samým, situace totální osobní odpovědnosti za vše, co si člověk dokáže v onom momentu uvědomit, situace, z níž není jiného východiska než riskantní osobní rozhodnutí.

V praxi to může být často i jen rozhodnutí zdánlivě tak nezávazné, jako je volba toho pravdivějšího a totožnějšího ze dvou synonym. Avšak v literatuře opravdu nejde ani zdaleka o to či ono uspokojivější slovo. Ostatně vždy pak ještě existuje ona velkorysá možnost dodatečně škrtnat a třeba všechno – arciže pouze na papíře.

Jenomže to, co umožňuje existenci nějaké literatury, se žel na papíře neodehrává. Proto mám velké obavy o to, co se tak pomalu, ale o to jistěji odehrává v Československu. Neboť tam hrozí dojít nejenom k dalším politickým procesům, nýbrž i k novému, umocněnému zcizení vlastního poslání spisovatelů. Zřejmě se záhy dočkáme nového zbytnění českého spisovatelstva

coby svědomí národa, ba nové slávy spisovatelského mučednictví. Jistě k potěšení západních žurnalistů – neboť není nad to, mít jednou o čem psát.

(Listy /Řím/, 1970, č. [1], s. 6–7)

NOVÁ VLNA A JEJÍ LITERÁRNÍ SLOH

(Pokračování eseje Nová rozprava na obranu jazyka)

Dušan Břeský

Až po legendárním přejití vichřice hněvu F. X. Šaldy *redivivus* bude soudit literaturu z let 1918–1948 a porovnávat ji s pouórnovým klasobraním, pozastaví se asi nad tím, že setba z doby rozkvětu se nedožila další bohaté sklizně. Zmrazil ji únorový mráz, či ji rozdupaly boty vandalů? Éra Vrchlického, Březiny, Dyka a mladého Nezvala v poesii a éra Čapka-Choda, Haška, bratří Čapků a Vančury v próze se mu budou jevit jako první a jediný zlatý věk v českém písemnictví. Zabloubá se, proč onen slibný elán dvou generací nepotrval. Jak bylo možné, že ona obrodná vlna osvobozené ctižálosti a vzletné inspirace nevynesla ve druhé, třetí generaci jediného barda s dantovským či goethovským ražením, jediného dramatika Racinova či Moliérova kalibru, jediného vyprávěče Boccacciova či Flaubertova talentu.

Ve snaze odůvodnit poměrnou nepřízeň vývoje budoucí kritik dospěje k jediné ospravedlnitelné diagnose: muselo dojít k nenadále kocovině elitních tvořivých sil, které byly buď umlčeny, odsouzeny k paběrkování, nebo se daly zlákat ke kulturní prostituci. Nezávislá nakladatelství byla zrušena nebo znárodněna. Lektori, kteří si chtěli zachovat svůj skalp, si nemohli dovolit doporučit rukopisy neslučitelné s linií strany. Zaměstnanci Ministerstva školství a národní osvěty a později Ministerstva informací, kteří povolovali přiděl papíru nutný na vytištění knih navržených nakladatelstvími a zastávali tak funkci neoficiálních cenzorů, hlídali ustrašené lektory. Sami pak byli pod dozorem „kulturní“ komise KSČ. Redakce všech denníků a časopisů byly zglajchšaltovány. Na výsluní uměleckého uznání i na okraji censorovy snášelivosti se rozvalili pochlebníci a ideologicky